

27 - 32

Kalmárné, csalók, tündérek

Csokonai Vitéz Mihály

*Az özvegy Karnyóné és a
két szeleburdiak*

DiánM

N E K E D I S V A N E G Y T Ö R T É N E T Ü N K

Impresszum

A kiadvány Csokonai Vitéz Mihály *Az özvegy Karnyóné és a két szeleburdiak* című drámája alapján készült a KultUp program keretén belül interaktív oktatási segédanyagként.

A kiadvány egy olyan fejlesztés szerves része, amelyben az irodalmi alkotáshoz oktatási óravázlat, valamint kisfilm is tartozik. Az oktatási csomagot elsősorban a *dráma és színház tantárgy* segédanyagaként ajánljuk, de alkalmazható az *irodalom tantárgy*hoz kapcsolódóan is.

Felelős kiadó: Kis Domonkos Márk
Déryné Program Közhasznú Nonprofit Kft.

Írta: Ayhan Gökhan és Timár András
Főszerkesztő: Timár András
Szerkesztő: Hutvágner Éva és Timár András
Kreatív vezető: Szabó Ádám
Projektvezető: Héjja Gábor
Grafika, tördelés: Balogh Krisztián
Vizuál: Brandtailor & Creativo

ISBN 978-615-6860-12-5

A kiadvány oktatási céllal készült, kereskedelmi forgalomba nem hozható.

©Minden jog fenntartva 2024

Déryné
program

DRÁMA

kultUP

Lázár Ervin
Program

Tartalomjegyzék

Drámai költő, költői dráma?.....	10
Bukott diák, nagy költő	12
Háttal nem kezdünk mondatot, költő nem beszél csúnyán	24
Komédia és tragédia között.....	30
Samu.....	34
Pater ex machina.....	39
Karnyóné könnyei itthoni és külföldi színpadokon	40
Ajánlott irodalom	44

Csokonai Vitéz Mihály háziállata a nyelv volt: hallgatott rá, engedelmeskedett neki. A költő pedig brillírozott, mutatványozott vele. Ahogy a gyönyörűséges, csilingelő szavaktól, úgy nem riadt vissza a trágár beszédtől sem: egyszerre volt villoni és a nyelvi tisztaság, finomság művésze. Élete kalandos volt, feszegette a határokat, szabadon átlépte azokat, ami a „szürkéknék és az unalmasoknak” nagyon nem tetszett. Szerette a bort, a mulatságot, a természetet, s a korszak egyik legműveltebb, átfogó tudással rendelkező költője, gondolkodója volt. Állásából elbocsátották, a nő, akit szeretett, a kor szigorú társadalmi konvenciói okán nem lehetett az övé.

*Kamotsay István:
Csokonai Vitéz Mihály
mellszobra, 1967.*

Az özvegy Karnyóné és a két szeleburdiak című drámájának nyelvezete nem könnyű, viszont megéri megküzdened vele, mert amit kapsz, az hatalmas ajándék: az emberi lélek mélységeibe avat be, szabadon sétálgat komédia és tragédia közt, hogy a mű végén váratlan fordulattal élve minden megoldódjon. Kész, happy end, akár egy hollywoodi filmben. A Karnyóné az összes érzékünkre hatni kíván, s Csokonai olyan bravúrral és szédületesen játszik veled, olvasóval, hogy csak kapkodod a fejed.

„Csokonai az Alföld közepén, kövér nyakú és szűkös horizontú parasztpolgárok között élve francia, latin, német és olasz nyelven habzsolta a világirodalmat, de 22 évesen már bukott ember és ellehetetlenített egzisztencia. Botrányosnak minősített viselkedése és kihágásai miatt a debreceni református kollégium az ő személyével statuál példát mindazok előtt, akik a jövőben meg kívánják szegni a regulát. Viselkedj rendesen, beszélj tisztességesen, ki ne lógj a sorból, ne szegülj ellene a hatalomnak, ne járjon külföldi hülyeségeken az eszed, magyar versben pedig azt a kifejezést, hogy kurva anyád, le ne írd.”

Idézet Kácsor Zsolt: „Mindenbe szerencsétlen, de igaz lelkű ember” című írásából

„Add, óh, Uram, ki vagy, vagy nem vagy,
Rossz hátam alá a karod:
Úgy emelj el innen magadhoz,
Ne lássanak a magyarok.”

Ady Endre:
Csokonai Vitéz Mihály

„Lángoló fülemüléket látok, menekülnek az égő rózsalugasból. Mit kívánhat a szájbavert költő? Egy sárfészket a Hortobágyból, túrást, ahol a disznók fürödnek. Házhelynek, füveskertnek vénségére. Coki! Már csontjaid sincsenek Vitéz Mihály. De kinyílnak bennünk sebeid s ezeket szavaiddal balzsamozzuk. S tudjuk: kellett erre a barbár földre a te mértéked, kellett, hogy beereszd az isteneket a hajduk meg a szolgálólányok közé is. És kellett, hogy Lilla helyett a legszebb nőt imádjad: Európát.”

**Nagy László: *Furcsa vitézi*
versezet**

Melyik Csokonai-versre ismersz rá Vörös István kortárs költő átiratában? A megoldást a kiadvány végén találsz.

**„Ó, te Paksnak reaktív leánya,
szállj ki tornyaid közül,
Ím, kit a drót eddig annyit ráza,
örök adósságba dül.
Itt a halvány sugárzásnak fényén,
röhög jövőnk elveszett reményén,
az ki úgyis néha szív.
Az ki úgyis néha szív.”**

Vörös István: *A Paks kettőhöz*

Drámai költő, költői dráma?

Alig akad műnem, műfaj, amiben a soha nem pihenő, állandóan aktív, az újat kereső, tragikus sorsú Csokonai ne alkotott volna. A gyakran *Özvegy Karnyóné*ként emlegetett mű - amelynek a teljes címe **Az özvegy Karnyóné és a két szeleburdiak** - keletkezési ideje 1799., amikor Csokonai Curgón tanított mint helyettesítő tanár. S ha már ott volt, drámát is írt. Ha már drámát írt, felkérte hozzá a diákjait, hogy játsszák el. A mű értelmezhető a református iskoladráma-hagyomány folytatásának, előadása pedig iskolai színjátéknak. A darab, amely egyes vélemények szerint megalapozottan vígjáték, a Csokonai tanította osztálynak készült, és az év végi nyilvános vizsgán mutatták be. A szereplők száma egyenlő az osztálylétszámmal, s a karakterek és a diákok között hasonlóság fedezhető fel. Alkalmi darabnak készült, halhatatlan mű lett belőle.

Iskolai színjáték:

Magyarországon az 1600-as évektől a felekezeti iskolákban, gyakran a diákok által előadott vallásos-morális célzatú, általában bibliai, történeti vagy profán, szerelmi témát feldolgozó drámák előadásai.

A soproni jezsuiták díszlet-albumának színpadterve, 18. század

Iskoladráma és közönsége Eperjesen 1651-ben.

A történet pazar. A címszereplő özvegy Karnyóné körül nyereségvágyból, haszonszerzés céljából fiatal férfiak legyeskednek. Lipitlotty, pesti gavallér és Tiptopp, párizsi gavallér komikus, ám annál sötétebb terveket szövő alakok. Miattuk majdnem öngyilkosságot követ el Karnyóné, majd a becsapott Lipitlotty lelövi Tiptoppot, s tette után magára szegezi a fegyvert.

Bukott diák, nagy költő

Csokonai Vitéz Mihály képessége, készsége és lángelméje megvolt, hogy egész életében sikeres, körülrajongott költőként, valóságos sztárként éljen, alkosson, szeressen. Nem ez történt. A Csokonai által annyiszor megénekelte, megírta, kételkedően kezelt sors nem bánt vele kesztyűs kézzel.

„Bár szemét rád a sors mosolyogva nyissa,
Bár feléd forduljon tarka golyóbissa,
Bár nyájas karokkal kívánjon ölelni,
S páva módra fénylő szárnyára emelni,
Bár jöjjön kincsekkel talpig bétakarva,
Nála hízelkedjen a bőségnek szarva:
Ne higuj néki, ne higuj; mert sokan megesnek,
Mikor nála boldog életet keresnek.
Ne higuj; mert amidőn legjobban kecsegtet,
Forrót alád éppen azalatt csepegtet.”

*Csokonai Vitéz Mihály:
A szerencse változó*

„Fortuna szekerén okosan ülj,
Ugy forgasd tengelét, hogy ki ne dülj.
Ha szépen vezetett,
Ha miben kedvezett,
Ha miben kedvezett, meg ne örülj,
Fortuna szekerén okosan ülj -
Fortuna szekerén okosan ülj.”

Faludi Ferenc:
Forgandó szerencse

Befolyásolhatja az életedet a sors, a szerencse? Hiszel ebben? Azt olvashatod a *Karnyónéban*, hogy Lipitlotty, a darab egyik megátalkodott, Karnyónét becsapó szereplője számokkal álmódott, s ezeket megtette a lottérián. Bízott az álomban, a szerencsében, a jóságos sorsban.

A lottó (lottéria) eredete hosszú időkre nyúlik vissza. Az ókorban például Kínában és a Római Birodalomban egyaránt létezett a régi formája. Rómában nem egyszer rabszolgákért, földterületekért küzdöttek. Ha minden igaz, az első pénznyereménynek 1476-ban örülhetett a boldog tulajdonos. Az általa is ismert lottó kialakulása nagyon érdekes. A genovai kormányzó nagytanácsában öt ember cserélődött minden évben. A megüresedett helyekre kilencven személy közül sorsolták ki az embereket. A polgárok a jelöltek neveire fogadást tettek. 1620-ban intézményesítették a fogadásokat. A Genovai Köztársaságnak bevétele lett a polgárok vásárolta sorsjegyek után. A holland lot többől eredő, olasz lotto szó jelentése: 'sors'.

Ha érdekel a szerencsejátékok története, itt találsz róla további érdekességeket:

„Azt álmodtam a mai éjjel, hogy én 2 macskát árultam. 3 dáma majd megveszett érte, úgy kérte 20 krajcáron. Valami vénasszony odajött, 23-at ígért érte; már éppen neki akartam adni, de csak 1 poltra volt nálla. A macskákat felvetettem a vállamra. *Itt félbe szakasztja.* Dejszen a többi nem is tartozik a lotteriára, csak azt akartam mondani, hogy én a számokat így álmodtam meg: 1 poltra 2 macska 3 dáma 20 krajcáron és ismét 23 krajcáron.”

Az özvegy Karnyóné és a két szeleburdiak (részlet)

Nem vagyunk híján a nagy, legendás bukástörténeteknek. Ismerünk olyan bukás-, no, meg később sikertörténetet, mint a hajdan munkanélküli J. K. Rowlingé. A *Harry Potter* kézírata vagy tizenkét visszautasítást élt meg a kiadók részéről. Hitt magában? Nem adta fel? ... és Csokonai?

2023. évi Csokonai Vitéz Mihály születésének 250. évfordulója ezüst emlékérmé.
Tervező: Szanyi Borbála

„Minden ismerősid
rád támadtanak,
rád dőltek az ősi
kollégium-falak,
zargatták a költőt
morc professzorok,
átkokat üvöltött
mindenegy torok.

Te meg mentél, vándoroltál,
száműzött szegény
s veled ment az ősi oltár
veled ment a fény.
Bakony-erdőn ágyat
műszakéz vetett
s békötözte lágyan
sebhedt szivedet.”

*Dsida Jenő:
Csokonai sírjánál*

Csokonai életrajzából tudhatod - hogy csak néhány súlyos fordulópontot emeljük ki az életéből -, a költő édesapja 1786-ban halt meg, s a család - miután a rokonok kiforgatták vagyonukból - nehéz körülmények között élt. Ezt tetézte, hogy Csokonai beteges, gyenge gyerek volt. A Debreceni Kollégium elvégzése után a poétai osztályt tanította, amikor 1795-ben kicsapták az iskolából. Vándorútra kényszerült, hogy meg tudjon élni. A pozsonyi országgyűlésen támogatókat keresett, *Diétai Magyar Múza* néven megjelenő újságja iránt azonban nem volt érdeklődés. A Komáromban megismert Vajda Juliannát azzal a feltétellel ígérték oda neki, ha állandó megélhetéshez jut. A Festetics György által alapított tanintézetben, a keszthelyi Georgikonban és Csurgón sem nyerte el a megpályázott végleges tanári állást. Júlia máshoz ment férjhez. Tervei közt szerepelt 1800-ban, hogy előfizetőket szerez versei megjelentetéséhez és az Árpádról szóló eposzához. De egymás után érték a szerencsétlenségek. 1802-ben leégett a debreceni háza, régi betegsége, a tüdőbaj újra kitört rajta, mígnem 1804-ben - egy temetésen, ahol felkérésre adta elő *A lélek halhatatlansága* című, nagyszabású művét - megfázott, tüdőgyulladást kapott, amelyből nem sikerült felépülnie. 1805-ben halt meg.

Tanítványai rajongtak érte. „Tanított egyebet is, mint száraz tudományt: Botanicát, Históriat, Természet históriát - melyet tanítványai tőle gyönyörűséggel - sőt örömmel hallottak s tanultak - szerették Csokonait mint barátjukat, testvérjüket, attyokat, soha egyik tanítványát se bántotta...” - emlékszik vissza egyik tanítványa, Gaál László.

A *Diétai Magyar Múza*
címlapja 1796-ból.

Mit gondolsz, mik lehetnek annak a jelenségnek az okai, hogy a kevésbé tehetséges, gyengébb képességű emberek olykor nagyon sikeresek, nagyon jó képességűek viszont bukdácsolnak az életben, kudarcot kudarcra halmoznak?

JÁTÉK!

Sokféle segítséget kaphatsz arra vonatkozóan, hogy a tulajdonságaid, érdeklődésed, képességeid alapján lásd önmagadat, és azt, hogy milyen szakmák illenek hozzád leginkább. Nézd meg ezeket a kérdéssorokat!

Milyen személyiség lehetsz?

Milyen szakma illik hozzád?

„Persze, hogy nem lehet belőle megélni. Író írásból biztosan nem él meg. Vagy csak erős megkötésekkel: saját vagyon, saját tulajdonú lakás(ok)/ház(ak), (házas)társ vagy felmenők vagyona, megélhetést hozó befektetések, közmondásos lottónyermény árnyékából. Ezek nélkül a privilégiumok nélkül, bérből és albérletben élve már erősen meg kell gondolni, mire megy az az idő, amit írással lehet(ne) tölteni. És ami így nyilván munkaidővé alakul. A feltöltődésre fordítandó szabad- vagy alvásidő pedig cserébe lassan elsovad. Folytonos bűvészműtatvány órákkal, életenergiával, figyelemmel. Milyen szép volna, ha nem az egzisztenciális háttér határozná meg azt, hogy kiből lesz nagyobb valószínűséggel lemorzsolódó, pályaelhagyó, örök mi-lett-volna-ha. A szépírás nem azért züllik hobbimunkává, mert ne lenne benne heti húsz-harminc-negyven óra, akár több is. Hanem azért, mert nem fizetik meg.”

Deres Kornélia: Irodalom és pénz

Háttal nem kezdünk mondatot, költő nem beszél csúnyán

Hát, ha még nem tanultad, itt az ideje, hogy megtudd: egy költő is beszélhet, írhat csúnyán. A trágárság felfokozott érzelmi állapotot, indulatot, hirtelen lecsapó érzelmi bombát vagy kulturális hovatarozás nyelvi regiszterét, emberek közti játékos szóhasználatot, afféle vulgáris szólás-mondást is jelenthet. A költőket néha szeretjük olyan magasan, a hétköznapi emberek fölött, felhőkön járókként ábrázolni, hogy azt hihetnénk, ott nem foganhat meg a csúnya beszéd, egy jóízű káromkodás, egyedül a szép, tiszta, művészi szavak. Csakhogy egy költő ugyanolyan, mint te, vagy bárki más: van öröme, bánata, gázszámlája, a boltban

bevásárlókosara. S hogy a több száz évvel ezelőtt élt és alkotott költők beszélnek-e csúnyán, rondán, arcpirítóan, hagynak-e foltot nem odaillő kifejezéseikkel a szent poézis néma hattyújának hófehéren ragyogó tollazatán? Nézd meg!

A heves természetű, „ami a szívéen, az a versén” Csokonai káromkodásai *A borital mellett* című versében:

„Nyelvelnek, barátom, hogy sok borral élek,
Kurvanyjok, hiszen én velek nem cserélek. /.../
Senki nem ruházza rám a sobrák nevet,
Faszariságomért huncfut aki nevet. /.../
Nem – baszom az anyja hugyos németjének,
Huncfut, aki hódol ocsmány manérjének. /.../
Igyatok, kurvanyja, fiúk! a világnak,
Kurvanyjok azoknak, akik minket rágnak.”

A *Karnyóné-drámában* ez a szabadszájúság szintén előfordul. Azt azonban ne feledd, hogy ahol a szerző trágár szavakat használ, azt okkal teszi. Tudja, mit beszél, tudja, mit és miért mond „csúnyán”.

„Vén ugyan, vén a kurvanyja,
De van ezüstje, aranyja,
Amelybe ha markolhatnék,
hozzá jobb kedvet mutatnék.”

A következő az idézetben (átokban) a megbántott, megalázott, feldühített Karnyóné beszél, mit beszél, kiabál, s ha nem is a legkifinomultabban, a kulturált társalgás szabályait betartva fejezi ki magát, a felháborodása jogos, érthető:

„Te hitetlen, te kényes disznó, te világ sepre-
dékje, te cigány, uh, Lázár deák, azt a vasrőföt,
uh, hadd verjem ki még a fogát is a kurvakerge-
tőnek, uh, akasztófára való, ki a bótomból!”

A mű végén – csodával határos módon – a tündérek tesznek rendet az összekuszálódott, tragikussá vált életekben, történetekben. Mit is mond a magasabb szférából a földi szférába érkezett Tündérfi?

„Ti is itten mit strázsáltok,
Sertifurti kurvanyátok,
Fálelilela fálelilela.”

Petőfi Sándor *Mit nem beszél az a német...* című versében - hasonlóan Csokonaihoz - minden magasztosságot félretesz, és igazságérzete nem ismer illemet, udvariaskodást:

**„Mit nem beszél az a német,
Az istennyila ütné meg!**

[...]

**Aszondja, hogy jaj minekünk,
Háborút küld a magyarra,
Országunkat elfoglalja.
Foglalod a kurvanyádat,
De nem ám a mi hazánkat”**

Orlai Petrics Soma:
Petőfi Sándor,
1840-es évek

kurva: Szláv jövevényszó. Szerbhorvát. kurva 'szajha, prostituált', (N.) 'alávaló ember, gyáva alak; dáma <kártyajátékban>. A magyarban elsőként „kuplerájt vezető nő” jelentésben adatolható, mely az eredeti „szajha, prostituált” jelentésből hasonlóságon és névátvitellel jött létre.

S most lássunk egy példát a mai magyar irodalomból!

**„Hántolt fa karónak jó lukba,
csodát tesz mélyire jól dugva,
próbáld csak, mi könnyen becsúszik,
becsúszik, az eszed búcsúzik.**

Hej, Vitéz,

élj, ha élsz,

bölcselmektől össze ne asszál!

Igyál és jókat - nyújtózkodjál!

Nagy orrnak nagybátyja magas tag.

Rózsím, tán sovány a nagy vastag?

Lövök itt százat, s te riszálod?

Kushadj, rossz boszorkány, kiszállok.

Hej, Vitéz,

élj, ha élsz,

bölcselmektől össze ne asszál!

Igyál és jókat - vacsorázzál!”

Orbán Ottó: Csokonai
elissza sohasem
volt tanári fizetését

Komédia és tragédia között

„A művészet örömtechnológia, mint a drogok, az erotika vagy a konyhaművészet – módszer arra, hogy kivonja és összesűrítse az örömszerző ingereket, s érzékeinkhez továbbítsa őket.”

Steven Pinker *pszichológus*

A dráma első oldalai arról győznek meg, hogy ízig-vérig komédiával állunk szemben. Csokonai Vitéz Mihály arra szerződött, hogy megnevettessen, mulattasson minket. Csúfolódjon, gúnyolódjon. Hát persze! Itt egy idős nő, aki elhiszi, hogy szeretheti, rajonghat érte két fiatal férfi is. A férfiak kihasználják a nő hiúságát, majd a vén boszorkány azt kapja, amit megérdemelt. Ékes és éktelen szavakkal hozza ezt tudunkra a szerző, rajta, nevéssünk vele!

Lipitlotty: „Ha, ha, ha, csak látom én, hogy szerencse fia vagyok, ahol ni, szegénylegény-karakterrel kellett parádéznom, az a vén bolond Karnyóné a bőségig tartott ruhával, pénzzel, azt gondolta a nyomorúlt vén banya, hogy én őtet szeretem;

szerette pedig a lidérc; egy ilyen legény, aki az ifjakba is válogathat...én? Egy olyan világrúgtát, ha, ha, ha...”

Hogyan jelenik meg a drámában a tragikum? A vígjáték mögött egy hazug világ rejtőzik, amelynek szereplői egymást csapják be. A szenvedély torzult, a figurák korlátoltak, önzőek, senki nem bízhat senkiben. Minden szereplő önnön céljai megvalósításán fáradozik, akár a többiek kihasználásával.

A halottnak hitt, gazdag kereskedő felesége, Karnyóné két ént, a kéjsóvárt és a bolttulajdonos üzletasszonyt testesíti meg. Üzletébe tévednek be az őt becsapni akaró férfiak. Egyikük, Lipitlotty azért udvarol neki, hogy visszafizetni sosem tervezett hitelre kaphasson a neki kedves árukból, a másik, Tiptopp azért, hogy elcsábítsa, és szerelme árán megszerezze az özvegy vagyonát. A figurák szinte kivétel nélkül valamilyen mértékben Karnyónétól függnnek, hozzá kötődnek. Bécsy Tamás szerint ez a középpontos drámamodell példája. Mi Karnyóné tragédiája? Hogy becsapta két fiatal férfi, akikről azt hitte, szeretik? Hogy a férje eltűnt, abban a tudatban él, hogy meghalt, s egyedül kell gondoskodnia a gyermekéről? Hogy amíg házasságban élt sem volt boldog? Hogy a gyermeke, Samu,

értelmi fogyatékos? Hogy megöregedett? Hogy megrendült a hite, van-e a világon jóság, együttérzés, empátia? Csokonai a nyelvi játékok, vásári hangulatot idéző öregasszony-csúfolások után komolyabb vizekre evez. Akárhova nézünk, mindenhol a tragikum néz vissza ránk, majd hopp, újra visszadob minket a komédia területére.

A középpontos drámában minden szereplő, cselekmény egy adott szereplőhöz kötődik, minden a hozzá való viszonyulásban és annak változásában értelmezhető. Bécsy Tamás rendszere ilyenek tekinti Shakespeare *Lear király* vagy Ibsen *Peer Gynt* című drámáját is.

Karnyóné: „Jaj, átkozottak! bizony mind elhagynak, bizony kétségbe kell esnem, ó, szegény férjem! Ha te most élnél, az Isten nyugosszon meg; ehol biz úgy maradok, mint a felmagzott salyáta közt az ijjesztő, én nem tudom, mit néznek bennem, hogy olyan vénnek tartanak, hisz az Isten megáld sokakat tartós ifjúsággal, én legalább nem vagyok olyan megvetésre méltó, hiszen ha nem hiszik, próbálnák meg; de a világ tele van balítélettel.”

Karnyóné: „Egek! sohase hittem, hogy az ember ráúnhasson az életére, most érzem, hogy terhemre van az élet.”

„Karnyóné alakjában nincs szó igazán humorról s nincs szó feloldásról sem. A szerelmi szenvedély itt nemcsak reménytelenül lobog, de az már maga a személyiséget pusztító reménytelenség.”

**Bíró Ferenc: A színműíró
Csokonai**

Azt hiheted, hogy eljött a vég, mint a *Hamlet*ben, mindjárt egymáson hevernek a hullák, bevégeztetett, függöny. Karnyóné megmérgezte magát, Lipitlotty Tiptoppot agyonlövi, majd önmagával is végez. Csokonai azonban nagyot csavar a történeten. Ezek után a tragédia szinte bohózatba, paródiába csap át. Megjelenik a rég eltűnt Karnyó, s jön Tündér és Tündérfi - akárcsak Molière *Tartuffe*-jének az uralkodó igazságát hírül hozó Rendőr hadnagya - elrendezni az elrendezendőt, helyretenni az első pillantásra helyrehozhatatlant.

Tündérfi:

Karnyónéhoz.

„Vén lant, még meg nem gebedtél.
Álompor volt, amit ettél.
Kelj fel frissen, mert majd adnak.
Főzz vacsorát az uradnak.
Fálelilela, fálelilela.

36

Tündérfi

Karnyóhoz

De bolond vagy,
hogy meghóltál.

Tündérfi

Lipitlottyhoz

De te még bolondabb
vóltál.

Tündérfi

Tiptopphoz

Ördöglánc! Majd
mit is mondok,
Keljetek fel, vén
bolondok,
Fálelilela,
fálelilela.

37

Tündérfi

Mind a kettőhöz

Kelj fel,
verj jól a
banyára,
Mért nem várt
jó vacsorára.”

Feltűnt, hogy a képzeletben a hozsanna hangját követő tündérek nem valami szépen beszélnek, sőt, szinte kivetkőznek tündérvoltukból? Tündérfi nemes egyszerűséggel leöregzezi Karnyónét, Tiptoppot és Lipitlottyot pedig lehülyézi. Karnyót felszólítja, hogy verje meg az évek óta nem látott feleségét, akinek pedig feladatul adja, hogy ha ezt el akarja kerülni, menjen a konyhába, és főzzön vacsorát hites férjének.

Mit gondolsz, lehet valami egyszerre tragédia és komédia?

Samu

Karnyóné szerelmi bánatában rettenetes tette szánja el magát, azt tervezi, hogy öngyilkos lesz, amelynek következtében fia – akinek kommunikációjából, különös félreértéseiből akár arra is következtethetünk, hogy az értelmével van baj, és nem azért beszél úgy, ahogy, zavarba ejtően és furcsán, mert kisgyerek –, Samu árván maradna.

„Karnyóné: Eregy, te kis bohócska, hogy lovaznék én?

Samu: Ejnye, azt sem tudna asszonyanyám; csak vegye a lába közzé azt a vasrőföt, osztán csak így ni. *Szalad egy kicsinyt előtte.*

Karnyóné: Ah, édes fiam, csak te ne vólnál, majd lovaznék én messze, messze, a másvilágra.

Samu: Elmegy asszonyanyám az Óperenciás-tengerig? Jaj, vigyen el engem is, majd úgy meglovazzunk a tengeren, hogy még...”

„... csak a fiamnak vólna, ennek az egy rossz kölöknek, csak ennek vólna elégséges eléltni való esze, úgy tetszik, könnyebben válnék meg a világtól.”

A szerelem testi-lelki örömeire vágyakozó Karnyóné szereti a fiát, ellenben önzése, csalódása a szerelemben az anyai kötelességeken, érzéseken, a gondoskodáson felülkerekedik, azokat az özvegyasszony figyelmen kívül hagyja.

„Samu: Hát osztán hólnap mit eszem én?

Karnyóné: Toros káposztát, fiam, azt is az anyád torába, eredj csak, végy magadnak egypár vajjas kiflit. *Samu elmegy. Fiam! fiam! Isten hozzád, te többé engemet nem látsz. Már ekkorra megcsinálta magának, amit méreg gyanánt akart bévenni, s mondja keservessen.*

Karnyóné tragikus volta ebben a szituációban tökéletesen megragadható.

„Ó, dugába dült remények,
Ó, legények, óh legények,
Ó, Lipitlotty, szívem kinya,
Gonosz mindnyájak csínyja.”

Pater ex machina

Amikor azt hinnéd, hogy mindennek vége, győzött a rossz szándék, az „ártatlanok” és „kiszolgáltatottak” vereséget szenvedtek, meghaltak, Csokonai egy nem várt fordulattal él. Előkerül a halottnak hitt Karnyó, a férj, s mint azt megtudod, a napóleoni háborúk késleltették a „boldog” családtagok közti újraegyesítést. Csokonai gordiuszi csomóként vágja el a tragédia fonalát, és meseszerű megoldással zárja le a történetet: a rossz nem nyeri el méltó büntetését, a holtakat, akik abban a tudatban feküdtek, hogy meghaltak, Tündérfi feltámasztja, s Karnyóné sem hal bele szégyenébe, bánatába, mérgébe. Életben marad, férje előkerült, azonban találkozásuk nem két, egymásnak örülő ember találkozása. Hihetjük, hogy a szerző az orrunknál fogva vezetett. Minket olvasókat, nézőket csúfoltak ki, a költő tréfát űzött a tragédiából, nem vette komolyan, s feloldása, katarzisa kialakult ismereteink, tudásunk kifordítása, átértelmezése.

Karnyóné könnyei itthoni és külföldi színpadokon

Egy dráma sikere részben azon áll vagy bukik, hogy bemutatható, előadható-e, megállja-e a helyét a színpadon. Csokonai *Karnyónéja* eleve előadásra készült, s megírása óta színházi rendezők egész sora vette elő a darabot, hogy színpadra állítsa. 1911-ben a *Nyugat* folyóirat matinéján mutatták be, Ady Endre ez alkalomból írta a *Vitéz Mihály ébresztése* című versét.

A művet 1945-től Ruszt József 1965-ös előadásáig összesen háromszor mutatták be, azonban 1965-től 2023-ig közel negyven *Karnyóné*-bemutatót tartottak hazánkban. Ebből is látható, hogy a darab a hatvanas évektől kezdve életre kelt.

Nézzétek meg a következő oldalak képeit: egy-egy fotó alapján milyen sokféle *Karnyóné*-értelmezésre következtethetünk! Van, ahol a feltételezett valósághoz akar közelíteni egy címszereplő látványa (pl. Gobbi Hilda vénasszonya), de olyan is akad, ahol az ősbemutatót idézi meg a rendezés, amikor a fiúiskolában csak fiúk játszhatták a szerepeket (Ruszt 1992-es bemutatójában Kaszás Géza játszotta *Karnyónét*). Egy modern előadásban pedig, amelyet Szilágyi Bálint rendezett, három fiatal színművész játszotta az összes szerepet.

Csokonai drámájának 1799-es ősbemutatója végén az egyik diák, Sárközi Albert így szólt a közönséghez:

„Urak, asszonyságok! E ’ bizony meglehetősen volt második próbába! Az Isten adjon nékik több erőt! Aki többet várna, menjen a londoni theatrumba, ott már nem deákok játszanak, akiknek tanulás a fő céljuk s foglalatosságok; én pedig részemről ezzel mutatom meg, hogy én ennek is valóban örülök.”

Gondolhatták a diákok, hogy kétszáz évvel a mű legelső bemutatója után a *Karnyónéról* és az ő előadásukról fognak írni, beszélni, gondolkodni?

Major Tamás: Karnyóné, 1953. Katona József Színház, a Nemzeti Színház Kamaraszínháza, Fotó: MTI/Farkas Tamás

Ruszt József: Karnyóné, 1992. Független Színpad (Bagó Bertalan, Kaszás Géza)

Szilágyi Bálint: Karnyóné, 2016. Mozsár Műhely / Szentendrei Teátrum (Feczesin Kristóf, Szántó Balázs, Barna Zsombor)

Ajánlott irodalom:

Bécsy Tamás: *A drámaelmélet és dramaturgia Csokonai műveiben.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

Borbély Szilárd: *Nyugszol a' nyárfáknak lengő hívesében. Tanulmányok Csokonairól.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó - Déri Múzeum, 2024.

Gajdó Tamás: *Vitéz Mihály ébresztése. Csokonai Vitéz Mihály színműveinek bemutatásáról, 1911-1948.* *Uránia*, 2023/2. 22-44.

Szilágyi Márton: *Csokonai Vitéz Mihály pályafutása.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010.

Timár András: *A' özvegy Karnyóné feltámasztása. Ruszt József Csokonai-értelmezésének körüljárása.* *Uránia*, 2023/2. 45-61.

A 9. oldal megfejtése:

„Óh, Tihannak ríjjadó leánya!
Szállj ki szent hegyed közül.

Ím, kit a sors eddig annyit hánya,
Partod ellenébe ül.

Itt a halvány holdnak fényén
Jajgat és sír elpusztult reményén

Egy magános árva szív.

Egy magános árva szív.”

Csokonai Vitéz Mihály:
A tihanyi ekhóhoz

A kiadványban szereplő fotók közül azok, amelyeknél nem található címleírás, a KultUp Karnyóné-filmjéből kiemelt felvételek. A Program munkatársai mindent megtettek, hogy a jogvédelem alatt álló szöveges és képi dokumentumok közléséhez a jogtulajdonos engedélyét megszerezzék. Kérjük, ha ezzel kapcsolatban bármilyen mulasztást tapasztalnak, mindenképpen jelezzék!

mm

MÉG TÖBB ÉRDEKESSÉG VÁR RÁD,
HA BEOLVASOD A QR-KÓDOT.